

"Fotball har helt enkelt blitt en leiesoldatsport!"

Av Halvdan Haugsbakken

"Vi forlot fotball på grunn av det som idretten har begynt å representere. Den har enkelt blitt en leiesoldatsport, der spillerne ikke føler noen verdens ting for klubben!!"

(Toni, leder av Dracs)

Verdens viktigste bagatell, fotball, var ikke det den egentlig burde være for en dedikert FC Barcelona supporter, Toni, en kjølig vinterkveld mars 2002. Den katalanske stoltheten, som av ekte barçasupportere bare kalles for Barça, hadde spilt seg til kvartfinalen i Mesterligaen. I en av fotballplanetens katedraler, og Barças hjemmebane, Camp Nou, utspilte det seg dramatik som ikke imponerte Toni. Hans største i kjærlighet i livet, Barça, valset over det greske bortelaget Panathinaikos. Hjemmelaget lå under 1-0 for athenslaget, men maktet å komme tilbake med tre klassescoringer. Barça vant 3-1, og lagde fest i offensiv fotball slik som bare godt betalte fotballspillere kan. 98.000 tilskuerne måpte av fintene til kveldens hovedrolleinnehaver, den brasilianske stjernen Rivaldo. Men Rivaldos finter imponerte ikke Toni. Den 36 år gamle supportereren så en annen veg hver gang Rivaldo scorte. Da Tonis venner jublet for hver scoring som dundret inn, satt han resolutt på sin sitteplass. Toni bare ristet på hodet av fotballidiotene. De hadde ikke forstått noen ting. Fordi, det var ingen av spillerne ute på gressmatta som fortjente hans applaus. Han måtte lide seg gjennom 90 minutter mot sin egen vilje, og kjæresten hadde tvunget han til å dra på kamp Som unnskyldning for å være der, proklamerte Toni, var hans ærend antropologisk. Han var på feltarbeid. Han sa til meg: "Akkurat som du har kommet hele vegen til Barcelona for å studere oss, er jeg her av samme grunn!". Toni var på Camp Nou for å studere Panathinaikos' supportere, Mad Boys. Mad Boys er en notorisk gruppe som er kjent for sin spektakulære måte å skape stemning på. Med medbrakt kikkert, tittet Toni bort på Mad Boys, og beundret bortesupporterernes stemningsskapning. Toni var på Camp Nou for å studere en rival. Kampen i seg selv, derimot, interesserte han midt i ryggen.

Innledning - en dragestammes erfaring

Hvorfor protesterer denne supportereren på en slik bisarr måte? Dette var mitt første møte med en desillusjonert supporter, som senere ble min hovedinformant. Jeg skulle også under feltarbeidet bli kjent med og medlem av gruppen han leder, Dracs. Dracs er ingen vanlig supportergruppe som møter opp vilkårlig og går på kamper når de føler for det. Dracs presenterer seg som en av Barças mest lojale tilhengere, en skikkelig hardcoregruppe. De er alltid på stadion, synger uavbrutt, og kommer først

og går sist. Likevel vendte Dracs fotball ryggen i 1998 og la ut på et symbolsk, prinsipielt korstog mot markedskreftene som styrer den katalanske stoltheten Barça. I 1998 satte de kursen fra Camp Nou til Palau Blaugrana,^[1] en hall som ligger ca. 200 meter unna Camp Nou. I Palau finnes det virkelige Barça, mener de. I denne hallen har Dracs bygget opp et alternativt supporterunivers, et univers som fremhever ideen å støtte Barça i andre idretter enn i fotball. For mye penger og rivalisering, rivalisering som endte i et angrep fra en rivaliserende gruppe, er to av årsakene til at de ikke har vendt tilbake til Camp Nou.

Denne artikkelen har noen få mål. Den bygger på min hovedoppgave (Haugsbakken 2004), i tillegg til gjentatte turer til Barcelona etter mitt første feltarbeid i 2002. Mitt første mål er å gi svar på Gary Armstrongs og Richard Giulianottis (1997:24) ønske om å utforske konsekvensene av markedskreftenes innvirkning på fotball og supportere, et felt antropologer har sett lite på. En måte å tilnærme seg feltet, er å fokusere på den "nye virkeligheten" supportere erfarer i dag – kommersialisering. For å sette det i perspektiv, fokuserer jeg på Dracs sitt avhoppingsprosjekt fra fotball, og kontekstualiserer gruppens situasjon i lys av en ukjent empirisk kontekst, spansk supporterkultur. Miljøet er sammensatt og drevet av rivalisering, rivalisering som uttrykker seg på ulike måter. Artikkelens viktigste spørsmål retter seg mot hva slags type gruppe Dracs er, og hvordan gruppen har fortolket kommersialiseringen. Dracs, kan løst og for nøytrale, klassifiseres som en gruppe som bedriver det Armstrong og Malcom Young (195:175) kaller for *Partisan Fanship*, et begrep som beskriver hooliganismepraksiser. Det må understrekes, Dracs er *ikke* hooligans og fremstiller seg ikke som det. Medlemmene er gutter/menn i alderen 15 til 40 år, med unntak av noen få jenter. Dracs har ca. 150 medlemmer. Få medlemmer er også karakteristisk for andre hardcoregrupper som støtter Barça. Årsaken til dette er flere, men forklares med at ideologiske og organisatoriske faktorer splitter opp mer enn de binder sammen. Å holde sammen en gruppe på 1000 medlemmer er en logistikkmessig utfordring, og krever en intern, rigid arbeidsfordeling med definerte ansvarsforhold. Dracs har fra sitt faste tilholdssted i *Curba Sur*, i svingen bak mål i Palau, erfart supporter vold på kroppen og intern rivalisering. De håndhever intern selvjustis, tar avstand fra vold, tilskrives merkelappen *tranquilos*, avslappede, og er en moderne gruppe med en kjerne idealister som holder driften i gang. Likevel har de fortid som fotballojalister fra Camp Nou.

Dracs' erfaring av kommersialiseringen er sammensatt. Gruppen hevder at det har dannet seg en *distanse*, *gap* eller *kløft* mellom spiller og supporter i fotball, en distanse som ikke var der før. På Camp Nou påstås båndene mellom spiller og supporter å være overfladiske, og de har fått redusert adgang til ritualet. I Palau, derimot, er den en annen saga. Dracs har adgang til spillerne og etablert tette relasjoner. Spørsmålet har dermed blitt refleksivt og baseres på et moralsk valg: Hvem velger vi å identifisere oss med? Spillere med høye lønninger som det er umulig å få kontakt med, eller spillere som vi kan prate med i Palau? For Dracs er svaret åpenbart – de har valgt barçaspillere i Palau. Avstand kontra nærhet til spiller konseptualiserer hvordan gruppen erfarer markedskreftenes økte rolle i fotball, og hvordan gruppen skal forholde seg til dem. Hans Hognestad (1997:194) argumenter for at den subjektive erfaringen med å være fan skjæres ut i forhold til et utvalg av konstruerte

kontraster. Med dette menes at fans konstruerer kontraster, kontraster som brukers for å uttrykke identitet og mening (Norton 1988). Supportere spiller på "oss" mot "dem" tankegang, en todeling som polariseres og relativiseres. I Dracs' tilfelle er markedskrefter denne kontrasten og artikuleres i avstand kontra nærhet til spiller. Det konstruerte gapet, som relativiseres og gis ulik mening, tar dermed opp nye maskuline, forestillinger om spilleren som et symbol og kulturell representasjon fans bruker for å identifisere seg med dem.

Den etnografiske konteksten - et ukjent lende

Spansk supporterkultur er et ukjent felt innen studier av fotball og supportere, og lite forskning er tilgjengelig. Studier fokuserer ofte på hvordan klubber inngår i en større kulturell kontekst. Dette vil si at studier fokuserer på betydningen av lokal tilhørighet, og hvordan fotball er arena for politiske strømninger i spansk historie. Spillere, stadion, klubbpresidenter, rivalisering, er typiske, gjennomanalyserte temaer. Antropologer har fokusert på hvordan klubber inngår i en unik, politisk kontekst, som knytter sammen fotball, politikk og nasjonalstaten (se Walton 2001, MacClancy 1996). Barcelona er her i en særklasse sammen med baskiske klubber. Siden Barça ble stiftet i 1899 av sveitseren Hans Gamper, har det katalanske flagget, *La Senya*, og korset til den katalanske helgenen, *St. Jordi*, vært integrerte deler av klubblogoen. Populistiske og antropologiske undersøkelser (se Duke & Crolley 1996, Burns 1998, Lien 2002) har analytisk fokus på Barça som del av en større, politisk kontekst. Ifølge dem, har Barça en spesiell plass i fansens hjerte og er symbolet på regionen Katalonia. Denne forestillingen gis ekstra kraft, da den stadig settes i kontekst av Franco-regimet, et diktatur som varte fra Den spanske borgerkrigens slutt i 1939 til Francos død i 1975. Fotball, som andre institusjoner under diktaturet, var militarisert og nøkkelposisjoner ble utnevnt av den spanske staten. Katalansk språk og kultur var forbudt i Katalonia. Camp Nou, derimot, var et av få steder der katalanerne kunne uttrykke seg fritt. Der torde katalanerne å synge og snakke på sitt eget språk. Barça, Camp Nou og fotball utviklet seg til symboler på katalansk frihet, og sementert en unik, politisk økonomi, en politisk økonomi som også er aktuell i dag. Statens mislykkede forsøk på nasjonalisere Barca, forsterkes når erkerivalen fra Madrid, Real Madrid, besøker Camp Nou til de årlige derbyene kalt *el classico*. Katalonia snus på hode og stemningen er elektrisk, både innenfor og utenfor Camp Nou. Dette er en "nasjonaldag" for katalansk nasjonalisme, bedre kjent som *katalanismo*, og Camp Nou er åstedet som knytter fotball og nasjonal identitet tettere sammen. Publikum synger på katalansk og roper antagonistiske slagord mot sentralregjeringen i Madrid.

Barça omtales som *la grande familia azulgrana*, den store blåmørkerøde familien, en familie som integrerer og splitter på tvers av kjønn, grenser, alder, seksualitet, rase og nasjonalitet. Familien reflekterer Bendic Andersons (1983) ide om nasjonen - det forestilte fellesskap. Familiens er svært maskulin, kompleks og karakteriseres av sterk rivalisering. Rivaliseringen er intern så vel som ekstern. Avhengig av hvem man spør, står supporterne like mye bak klubben som de splittes. Ifølge offisielle klubberettelser, som finnes på Internett, bøker eller annen skriftlig form, fremstår fansen som en stor, glad familie fri for rivalisering og konflikt. Fansen holder

hverandre i hånden og synger klubbhymnen uten å stå steilt mot hverandre. Får fansen taler, verser et uendelig antall forestillinger om motparten. Disse forteller om store ideologiske og organisatoriske forskjeller. Supportermassen er nærmest sekterisk oppdelt i komponerte, rigide strukturer og skiller ut to klare segmenter, *socios* og *peñas*. *Socios* er Barças medlemmer, eiere og sesongkortholdere. Barça er basert på en ikke-profittmodell, og overskudd fra drift går tilbake til medlemmene. Sammenlignet med andre europeiske klubber, som gjerne eies av en rik mann/familie eller er en forlenget arm av et multinasjonalt selskap, er Barça eid av sine *socios*. Hvem som helst kan bli *socio*. Og blir man det, kjøper man en andel av klubben. Ved å betale en ekstra avgift, kommer et fast sete på Camp Nou med. Å være *socio* er en individuell måte å være supporter på og man er sjelden medlem av noen supportergruppe. *Socios* velger president, som bare kalles for *el presidente*, og et styre, *La Directiva*, som leder Barça etter statutter og klubbreglement. Barça har i dag over 100.000 medlemmer og er basert på idrettsdemokrati, demokrati som oppfattes å være udemokratisk av radikale supportere på grasrotnivå. *Socios*, er av radikale supportere, for eksempel, stereotypisk framstilt som en maskulin figur og notorisk stemningsdreper. *Socio* er en eldre herre med god pondus, som på diskre vis slenger skjerfet rundt halsen, røyker sigar, og forholder seg lunket til fotballkamper. Han er mer opptatt med å komme rett før kampstart og å gå før kampen blåses av. En *socio* er en kresen tilskuer, og representerer antitesen til ekte supportere.

Den andre delen av supportermassen er *peñas*, eller, supporterklubber. Disse er ikke en del av *socios*-segmentet. Historisk sett ble *peñas* til for fans som ikke hadde råd til sesongkort. Venner og familie fra en bydel, tettsted eller nærmeste distrikt samlet seg i et lokale og så Barça spille kamper på TV. *Peñas* operer selvstendig fra klubben og organiser egne aktiviteter. Hver klubb har en leder med et styre, og teller alt fra ti opp til flere hundre medlemmer. Gruppene er basert på frivillig arbeid. Barça har i dag *peñas* over hele verden og totalt teller de ca. 1400 stykker. Flesteparten finnes i Barcelona, Katalonia og Spania, men Barça skryter på seg å ha fanklubber så langt borte som Oseania. Noen av gruppene fremstår som profesjonelle. Enkelte selger egenprodusert supporterutstyr, driver websider, har lokaler der medlemmene samles, og har klar arbeidsfordeling av oppgaver med definert ansvarsområder.

Los grupos de animación - en nasjonalistisk, politisk kultur

Det er blant *peñas* at man finner den indre kjernen av supportere Dracs tilhører. I dag har Barça fire viktige supportergrupper - Boixos Nois, Almogàvers, Sang Culé og Dracs. De to første holder til på Camp Nou, mens de to sistnevnte er i Palau. Gruppene ble stiftet på 80- og 90-tallet. Gruppene er registrert som *peñas*, men vil skille seg ut fra både *peñas* og *socios*. De kaller seg for *grupos de animación*, omtaler seg som stemningsskapere, og hevder å være Barças mest lojale supportere. Gruppene kan lett beskrives som en krysning mellom Rocco De Biasis og Pierre Lanfranchis (1997) beskrivelse av den italienske ultrabevegelsen, et miljø de kaller for en ekstrem, politisk kultur, og Armstrongs og Youngs (1997:175) fremstilling av engelsk hooliganisme, *Partisan Fanship*. En mer presis beskrivelse av miljøet er å kalle det for en ekstrem, *nasjonalistisk* kultur, en kultur som integrerer fotball, nasjonalisme og politikk. De er supportermassens eksponent for katalansk nasjonalisme, synger alltid

på katalansk, sitter aldri, og veiver med det katalanske uavhengighetsflagget. Gruppene spiller på moralske diskurser som knytter seg til Eduardo Archettis (1992, 1999) beskrivelse av maskuline moraliteter i argentinsk fotball – de vil kommunisere til omverden at de forstår meningen med lojalitet. Når Barça har motgang, spillere og trenere bytter side, er de alltid der, trofaste mot klubbfarene. De bekymrer klubbledelsen og myndigheter. Enkelte av gruppene bedriver aktiviteter som ligner ideen om *Partisan Fanship* – de drikker uante mengder med alkohol før kamp, roper ukvemsord mot klubbpresidenten, skjeller ut motstanderlaget, og kler seg etter en spesiell kleskode eller "uniform" antatt å være typisk for en radikal supporter. Gruppene har faste tilholdssteder på stadion, i *las grandas*, svingene bak mål. Der synger de uavbrutt under kamp og har med seg bannere, trommer og flagg. Svingene er "forbudt område" for ikke-medlemmer. Deres viktigste oppgave under kampene er å lage *espectáculo*, et spetakkel, eller å skape stemning. *Espectáculo* spiller på karnevalet (Turner 1974), og er en rik sammensetning av farger og sang som inngår i en kulturell dynamikk. Gruppene er delaktige og driver *deep play* etter Clifford Geertz' (1973) tilnærming. *Grupos de animación* forsøker å påvirke ritualet, både før, under og etter kamper, en påvirning som skal gå i favør av klubbens spillere. Gruppene har sterke meninger, og bedriver aktiviteter som har medført at de enten har valgt å forlate Camp Nou eller blitt kastet ut klubbstyret. Gruppene har vært involvert i mange voldsepisoder, og rivaliseringen er sterk, både mellom og imot andre grupper som støtter andre lag. Gruppene går under egne navn og tiltrekker seg menn i alderen 15 til 45 år. Noen jenter er med, men de er i mindretall. Kjernen av supporterne springer ut fra *Boixos Nois*, en gruppe som ble stiftet i 1982. Vic Duke og Liz Crolley (1996:47) påpeker at på midten av 80-tallet så man de første tilfellet på vold begått av nynazistiske supportere, såkalte *cabezas rapadas* (skinheads). Under byderbyet mellom Barça og Español i 1985, den andre klubben i Barcelona, ble en barçasupporter knivstukket av en españolsupporter. Drapsmannen var medlem av *Brigadas Blanquiazules*, en notorisk gruppe kjent som snuskallede hooligans. Dette var også det første tilfellet på at høyrevridde ideologier inntok Barcelona. Fotball har på denne måten forsterket ideen om at klubber er et instrument for uttrykking av ekstreme synspunkter, som rasisme og sjåvinisme.

Vegen mot avhoppingen - Dracs fødes og gjenfødes

Dracs er en gruppe med fortid i Boixos Nois, og har på veggen fra Camp Nou til Palau opplevd rivalisering fra andre supportere og internt i gruppen. Det som er Dracs i dag, kom til verden i 1991 under et annet navn, Sang Culé.^[2] Fire kamerater bestemte seg for å danne sin egen gruppe. En av dem var min informant, Toni. Gruppen startet ut som fotballsupportere og fikk tildelt et område av klubbstyret, søndre sving, øverste galleri, på Camp Nou. Gruppen inntok en venstreorientert, liberal, katalanistisk ideologi og opplevde medlemsvekst. Med tiden utvidet de virksomheten og fokuserte på andre idretter også. Barça er en massiv idrettsorganisasjon som organiserer flere titalls idretter i tillegg til fotball, både individuelle og lagidretter. Fire av dem, basketball, håndball, fútbol sala (innendørsfotball) og hockey patines (rulleskøytehockey), spilles i Palau. Disse idrettene var også en del av Barça og fortjente supporterernes oppmerksomhet, mente gruppen. Idrettene dannet grunnlag for utvidelse og ekspansjon av virksomheten, og

de inntok Palau en gang på midten av 90-tallet. En seksjon hadde de i fotball, men opprettet fire nye seksjoner som organiserte aktiviteten etter idretten de støttet Barça i. Gruppen hadde dermed fem seksjoner og støttet Barça i fem ulike idretter, både på Camp Nou og i Palau. Men med tiden fikk intern rivalisering en ekstra dimensjon. Klubbstyret, på eget initiativ, inviterte de største *grupos de animación* til et felles prosjekt under parolen *La Granda Jove* i 1994. Intensjonen var å forbedre stemningen på Camp Nou, og samle alle de radikale gruppene i en sving. Prosjektet fungerte ikke, da intern rivalisering, ideologiske og organisatoriske forskjeller trekkes fram som forklaring på at gruppene ikke jobbet sammen. Prosjektet ble avsluttet. Gruppene gikk tilbake til sine faste tilholdssteder.

21. desember 1997 endret alt seg. Barça hadde en annen rival fra Madrid på besøk, Atlético Madrid. Dette er også en dag som viser de tette forbindelsene mellom supportere og klubbstyret, bånd som avfeies å eksistere. Boixos Nois hadde mistet et medlem som følge av en trafikkulykke og krevde ovenfor styret at han skulle minnes. Dette ble innvilget og en minneseremoni ble avholdt. Under seremonien skjedde det fatale. Ukjente supportere tok oppstilling ved siden av Sang Culé, og kom med ukvemsord. Medlemmene i Boixos Nois tok dette som en fornærmelse, invaderte banen, og satte kursen fra sitt tilholdssted i nordre sving mot Sang Culé. Stadion eksploderte og et masselagsmål var et faktum. Boixos Nois mente at de ukjente supporterne var medlemmer av Sang Culé, noe som ble benektet. 48 timer etter angrepet ble Sang Culé oppløst, og ledende medlemmer hadde politieskorte i over en måned. Men dette hindret ikke dem i å returnere. Etter åtte måneder tok de opp igjen driften, og var på Camp Nou og Palau i litt over ett halvt år, før de i 1998 tok en endelig, kontroversiell avgjørelse. Gruppen bestemte seg for å legge ned seksjonen i fotball, og konsentrere seg om Palau.

Fra 1998 fram til 2001 var intern rivalisering en av flere årsaker til at Sang Culé skulle gå i oppløsning. Dette bante veg for dannelsen av Dracs, som ble stiftet sommeren 2001. Min hovedinformant, Toni, forteller at samarbeidsproblemer mellom ledere og medlemmer gjorde at gruppen ikke fungerte. Personkonflikter blusset opp, og lederne gikk en veg og medlemmene en annen. Da utbryterne ville bruke navnet "Sang Culé", oppsto en kamp om rettighetene til bruk av navnet. Toni var en av grunnleggerne av Sang Culé, og ville bruke navnet på gruppen han var med og grunnla. Men Barças reglement hindret ham, da navn på *peñas* er rettslig beskyttet. Han sto igjen med to alternativer. Det første var å bringe striden inn for en spansk domstol, en potensiell tidkrevende og kostbar affære. Hans andre alternativ var å state en ny gruppe under et nytt navn. Toni valgte det siste. Siden Toni er en av grunnleggeren Sang Culé, ble den nye gruppen også "stiftet" i 1991, men "byttet" kun navn i 2001. Fra 2001, da gruppen støttet Barça i fire idretter, har dette med tiden blitt redusert til tre. Båndene til rulleskøytehokey ble kuttet i 2003 på grunn av sensitiv affære. Under den spanske cupfinalen i rulleskøytehokey, som Barça vant, var det ingen av barçaspillerne som ville ta på seg et dracsskjert som ble kastet inn på banen i seiersrusen. Dette ble tatt som en fornærmelse, og Dracs reagerte med å vende rulleskøytehokeyspillerne ryggen. Nå holder gruppen til i Curba Sur og støtter den katalanske stoltheten i basketball, håndball og fútbol sala.

Kløften mellom spiller og supporter

Hva er erfaringen med avhoppingsprosjektet? Og hvordan ser Dracs på sin rolle i ritualet i lys av det? Hva har Barça endret seg til å representere? Hva er forskjellen mellom Camp Nou og Palau? Gruppens valg om å vende fotball ryggen, er det jeg vil kalle for et *refleksivt avhoppingsprosjekt*. Med dette mener jeg at valget de har foretatt er basert på en egen avgjørelse, enn at interne og eksterne faktorer har presset dem ut av Camp Nou. De har hatt muligheten til å vende tilbake. I et slikt lys, har også prosjektet en symbolsk motstand, motstand mot kommersielle krefter og kommuniserer til omverdenen at Dracs ønsker å ha kontroll og innflytelse på ritualets orden og innhold. Prosjektet er også refleksivt fordi menneskelig refleksivitet brukes som et instrument for å rettferdiggjøre gruppens virksomhet. Å være i Palau, på et vis, gir svar på hvorfor det er viktig å være supporter og hva fans bør gjøre for å opponere mot endringer i ritualet. Anthony Giddens (1997:34) argumenterer for at refleksivitet karakteriserer menneskelig handling. Et aspekt med modernitetens følger på sosial identitet, eller på "jeg'et", er at refleksivitet blir et viktig instrument for å fortelle sosial identitet. Ifølge Giddens' modell (1991), ble jeg'et tatt mer for gitt i det tradisjonelle samfunnet, mens i moderne samfunn er individet konfrontert med å holde rede opprinnelse og hva de holder på med. Settes Dracs i denne konteksten, har gruppen intrikate og komplekse argumenter på hva som er konsekvensen av kommersialiseringen. Disse uttrykker seg på flere ulike måter, både verbalt og i rituelle praksiser. For å gå inn på en, handler Dracs sitt prosjekt om å etablere og vedlikeholde moralske, sosiale og emosjonelle grenser mellom gruppen og de ulike spillere som bærer barçadrakten. Gruppens viktigste konklusjon er at det har oppstått en distanse, en "kløft", om man vil, mellom supporter og spiller. Spørsmålet er hvordan man forholder seg til den. Fotballspillere med virke på Camp Nou vises symbolsk *motstand*, mens spillere som er i Palau, støttes og vises lojalitet. Forskjellen på motstand kontra lojalitet reflekteres i hvilken grad Dracs vil involvere seg i ritualet, gitt bilde av å være lojale fans. Å gå på kamp på Camp Nou, noe flere medlemmer ennå gjør, er et tegn på ikke-solidaritet. Drar de på kamp er dette en individuell handling som ikke foregår i regi av gruppen. Medlemmene sitter spredt rundt på stadion, er anonyme tilskuere, og forholder seg likegyldig. I Palau, derimot, leves det riktige supporterlivet, et liv som er oppslukkende både sosialt og rituelt. Denne formen for interaksjon innebærer konstruksjonen av identitet som drives framover av konflikt, en type identitet med paralleller til Armstrongs og Giulianottis (2001:270) argument om "prosjektidentitet". Prosjektidentitet understreker viktigheten av å lage en form for forskjellig, alternativt liv fra det man forbinder med den ordinære supportertilværelsen. På tvers av Europa er det en voksende minoritet av fanklubber som opponerer mot tingenes tilstand i global fotball. I England, for eksempel, danner supporterne egne amatørklubber eller organiserer seg i foreninger som skal påvirke idrettens maktstrukturer. Denne formen for prosjektidentitet skaper, vil jeg si, "subjekter" som er i takt med endringer i samfunnet. Avhoppingsprosjektet kommuniserer dermed en type bevisst avmakt mot fotballverdenen, og den alternative verdenen i Palau, symboliser et forsøk å ta tilbake noe tapt. Livet i Palau representerer hvordan supporterens forhold til fotball bør være. Å konstruere et alternativt supporterunivers, å gi det nye mening, er også et ønske om å gjenerobre lokal tilhørighet, et aspekt fotball har tapt. Avhoppingen

grenser til en type empowerment-dimensjon. Dracs forsøker å legge forutsetningene og fortelle at noe kan gjøres. Ved å konsentrere seg om de mindre profesjonelle idrettene, basketball, håndball og fútbol sala, idretter som ennå ikke er inntatt av kommersielle krefter, har Dracs tatt tilbake relasjonen som er tapt på Camp Nou – nærheten til spillerne. Idrettene kaller jeg for de mindre profesjonelle av ulike grunner. Begrepet er ment for å differensiere dem fra fotball. Basketball, for eksempel, er en millionidrett i Spania og verden, men er mer åpen for enn fotball. Camp Nou, derimot, er uinntakelig for fans som vil leve et liv side om side med spillerne. Å komme seg innenfor Camp Nou uten noen form for oppsyn er vanskelig. Klubben leier sikkerhetsvakter, vakter som er raske til eskortere uvelkomne vekk fra forbudt område. Ritualets orden er monopolisert av andre aktører. Media,, klubbstyre, personlige agenter, multinasjonale selskaper president, og andre aktører, har redusert adgangen for supportere og klubb.

Den tapte og gjenvunne solidaritetsfølelsen

Denne erfaringsbakgrunnen aktualiserer hvilken *solidaritetsfølelse* som skal vises ovenfor en av ritualets viktigste aktører – spilleren. Solidariteten med spillerne peker mot et pikant, moralsk spørsmål - hvordan identifisere seg med spillere som mottar lønninger i millionklassen? Å være supporter handler om å dyrke sosiale bånd, bånd som pleies utenfor og under ritualet. Å tilskrive spillere stereotypiske og moralske egenskaper er minst like viktig. I kjølvannet av Bosman-dommen, har spillers lønninger blitt mye debattert. En virkning av dommen, er at spillere tar ut høye lønninger, lønninger som puttes inn på konto fra de største klubbene. Uten tvil, en av dem er Barça. Når nye spillere har signert for Barça, melder spørsmålet seg for hvilket motiv spillerne har for å ta på seg klubbtrøya. Foruten at spillere gjentar det ærefulle oppdraget med å spille for den katalanske stoltheten, knuses uttalelsene til pinneved. Dracs mistenker dem for å putte for mye vekt på et økonomisk incentiv, da de heller burde understreke et emosjonelt motiv. Dracs favoriserer spillere som understreker et emosjonelt motiv, et motiv som er lojal mot meningen av *los colors* – lojalitet og kjærlighet for klubben. Spillere som er utpreget arbeidsomme og lojale, lojal i meningen at han spiller for klubben i mange år, oppnår ofte stor popularitet blant supportere. Spillere som favoriserer et økonomisk motiv, er ofte fotballspillere på Camp Nou, mens arbeidsomme spillere med kjærlighet for Barça er å finne i Palau. Forskjellen mellom det økonomisk og emosjonelle motivet reflekterer ulikheten og polariseringen mellom profesjonalisme og amatørskap i idrett. Jo nærmer en idrett er å regne som amatør, jo nærmere er man å komme til en idealistisk spiller som er verdt og fortjener gruppens støtte. Dette gjelder særlig for amatøridretten fútbol sala, en idrett Dracs støtter Barca i. Spillerne representerer, på et vis, de rette, moralske og ikke-korrumperte verdiene en spiller på Camp Nou burde ta til seg.

Solidaritetsfølelsen Dracs hadde for spillerne på Camp Nou, og som de nå viser overfor dem i Palau, har paralleller til Geertz' (1973) observasjoner om balinesiske menn sitt forhold til den balinesiske hanekampen – menn nærmest ritualet investerer mye ressurser i hanene og blir symbolske refleksjoner av dem. De har et *deep play* forhold, mens menn som plasserer seg lengst vekk ritualets sentrum har et *shallow*

play forhold. Dracs sin identifisering med spillere er deep, og de fremstiller seg som *el extra jugador*, lagets ekstra spiller. Mellom begge parter etableres en gjensidig, normativ relasjon – Dracs er til for å støtte laget, mens spillerne skal respektere arbeidet fansens legger ned i å støtte dem. Relasjonen dyrkes og vedlikeholdes på flere ulike måter i forskjellige praksiser – de synger om dem, på bannere står spillernes navn skrevet, spesialdesignede flagg for spesielle spillere og egenprodusert supporterutstyr. Informanter fortalte om hvor viktig det var å "kjenne" spillerne. Dette refererte ofte til hvordan supporterne måtte ha adgang til spillerområde for å forklare gruppens budskap til spillerne. En type symbolsk belønning for å være ekte supporter er at man får tilgang til å kjenne spillerne personlig, et privilegium ordinært publikum ikke har adgang til. Medlemmene var regelmessig på "forbudt" område – indre bane og garderobe. Som tidligere fotballojalister, opplevde Dracs at de hadde adgang til å kjenne spillerne på Camp Nou. De delte solidaritetsfølelse med dem, og kunne skryte på seg at de kjente fotballspillerne, men dette har nå fått redusert mening. Som en effekt har forestillingene om fotballspilleren - både som agent og symbol på lokal tilhørighet - blitt tatt opp til seriøs vurdering for hvorfor de dro fra Camp Nou:

"Vi ønsket å gi oppmerksomhet til det viktigste, som var å være nærmere spillerne vi ønsket å dele følelser med og handle med dem. På Camp Nou, derimot opplevde vi at det bygget seg om en distanse. Spillerne i Palau er lettere å få kontakt med, mens på dagens fotballag er dette praktisk talt umulig." (Toni)

Etter at Dracs vendte fotball ryggen, har medlemmene gått igjennom en type rituell prosess, en prosess som også er høyst refleksiv. Denne spiller på helt andre trekk, og tar fortiden i bruk for å forstå nåtiden. Gjennom kontinuerlig sammenligningen av Camp Nou og Palau, tilskrives Camp Nou positiv verdi når Dracs ser tilbake i tid og plasserer seg på stadion i fortiden. Da kommer de gode minnene, romantiseringen og fortellingen om gode forhold mellom spillere og supportere. Den gangen var der ingen kløft, og spillerne, klubbledelsen og treneren forsto og respekterte fansens rolle i ritualet. Men med kommersialiseringen, har positivt snudd til negativt, og atmosfæren er snudd-opp-ned og forholdet til spillene er overfladisk. Slik var det ikke før. Da Dracs holdt til på Camp Nou kunne de fremheve at de kjente klubbens fotballspillere. En følge av slik tenkning, er utviklingen av nostalgifølelse, der fortiden idealiserer:

"Vi foretrekker å ha spillere fra Katalonia eller utenlandske spillere som forstår meningen med Katalonia. Men Barças utenlandske spillere, nå for tiden, forstår ikke meningen med Katalonia, eller så har ikke noen forklart det til dem. Før, ja, en dette var under Cruyff, men etter det stoppet det". (Sol).

Nostalgifølelsen er særlig sterk med perioder forbundet med suksess. Og for mange fans i Barcelona er Cruyff-perioden en idealisert periode. Sammenlignet med rivalen fra Madrid, Real Madrid, kan Barca vise til en beskjedne, sportslig suksess. Mens Real, for eksempel, har vunnet den spanske serien nesten dobbelt så mange ganger som Barca, Reals 29 mot Barcas 17, og i tillegg, har Real vunnet Mesterligaen hele ni ganger mot Barcas to, har erkefienden ingen stor, idealisert lag som binder supporterne sammen. Mens Barca, derimot, har vært aktive på denne fronten med å skape nostalgibevegelse rundt laget "Dream Team". Dream Team var ledet av nederlenderen Johan Cruyff. Cruyff, som selv var barcaspiller på 70-tallet, var trener fra 88 til 96. Under hans ledelse hadde han sportlig suksess. Laget vant den spanske serien fire ganger og kronet sin storhet med seier i serievinnercupen for europeiske klubblag over det italienske laget Sampdoria på Wembly stadion i London 1992. Cruyffs gutter ble også kalt for "det katalanske landslaget", og anvendte mange lokale spillere, til tross for at lagets profiler, nederlenderen Ronald Koeman, bulgareren Hristo Stoichkov og dansken Michael Laudrup, var alt annet enn fra Katalonia. På den annen side, gjorde de det som spillere ofte gjør for å vinne popularitet - de integrerer seg gjennom å lære språket, kulturelle attributter antatt å være katalanske og snakket varmt om Barca og katalansk uavhengighet. Under Cruyff-epoken finnes en sterk, integrert overlapp mellom lokalitet og tilhørighet. En måte å konseptualisere om en klubb oppfyller ideen om tilhørighet, er hvor mange spillere som har opprinnelse fra stedet klubben geografisk sett representerer. På denne måten, kan man si, er spillere agenter av lokal tilhørighet. Under Cruyff-perioden brukte nederlenderen flere spillere fra Katalonia, og på grunn av rigide regler som regulerte antall utlendinger på banen samtidig, var tilhørigheten sterk. Men gode perioder har alltid en slutt. Med implementeringen av Bosman-dommen i 1996,^[3] en dom som førte til et massiv innrykk av utenlandske spillere, især fra Nederland, tok meningen med lokal tilhørighet en annen retning. Men med nye fotballspillere og trenere, Bosman-dommen, presidenter og klubbstyre, rettes spørsmålet mot hvordan man skal identifisere seg med det nye regimet for tilhørighet. For Dracs har dette en klar, entydig konnotasjon. Da de var på Camp Nou var de takt med spillerne, men nå er solidariteten tatt en annen veg:

"Vi kjente flere fotballspillere på Camp Nou. Vi kjente fire, fem stykker. Vi kjente Stoichkov, Bakero, Goikoetxea, Txiki Bgirstain, men dette var spillere fra Cruyff-tiden, "Dream Team". På dagens lag kjenner vi ingen." (Toni)

Rivaldo versus Dueñas - penger versus følelser

Høye spillerlønninger og overgangssummer tar altså opp spørsmålet om spillers rolle i ritualet og hvordan fans identifiserer seg med dem. Rollen deres har for lengst gått forbi spillet på banen og flere utmerker seg i det offentlige rom som moteikoner, idoler og politiske figurer. Den engelske spilleren David Beckham, som i flere år spilte for Real Madrid, men nå setter kursen for USA og Los Angeles Galaxy, er et eksempel. Han er et maskulint ikon som inngår i en global forbrukerkultur. Han utfordrer spillets heteroseksuelle konformitet ved at han bruker feminine trekk for å definere sin maskuline rolle. Utsende, klær og sminke omdefinere hans måte å være mann på. Han har kanskje flere kvinnelig fans enn mannlige, som beundrer hans

moteferdigheter enn hans kontroll over ballen. Som offentlig person forfølges og overvåkes han av global massemedia, han avbildes i moteblader, opptrer i reklamekampanjer for multinasjonale selskaper, og hans handlinger gjennomanalyseres av moteeksperter og journalister. Spillere, som andre mennesker, faller også for fristelser, og har dårlige dager på jobben. Spillere, kanskje mer enn noen andre aktører i ritualet, forventes å være entreprenører av sannferdige, moralske verdier. Spiller skal, etter en normativ forståelse, være ukorruperte, og være agenter av en etisk struktur basert på fair-play fri fra den økonomiske og politiske sfæren (Whannel 2002:7).

Spillerne som ankommer Barcelona er ingen unntak. Forholdet mellom spillerne og Dracs har også vært gjenstand for refleksjoner. Spillerne av de mindre profesjonelle idrettene, i dette tilfellet, basketball, kommer ut som symbolske vinnere når de sammenlignes med spillerne på Camp Nou. Selv om spillerne representerer to forskjellige, rituelle verdener, konstrueres klare motiver, maskuline og stereotypiske egenskaper, og grunnlag for hvordan og hvorfor supportere bør eller ikke bør identifisere seg med spillere. Spillere nærmest til amatørskap, lave lønninger og lidenskap, dyrkes og populariseres. De etablerer en høy stjerne. Fotballspillere, på den annen side, kommuniserer verdier som ikke fortjener solidaritet eller lojalitet, da de står for verdier som ikke er forenlig med Dracs syn. De har liten integritet, og tilhører den lukkede verden Dracs ikke har adgang til. For det andre, fotballspillere har et lite, klart begrep for hva Barça symboliserer eller vegrer seg for å "ofre" seg:

"Flertallet av dagens fotballspillere spiller kun for pengene. Få forstår hva som er meningen klubbfølelsen. Fotball er et yrke, selvsagt, men det er noen spillere som ofre seg mer for klubben enn for høye lønninger. Fotball, som kun handler om penger, har spillere som ofrer seg for klubben. Men det er færre og færre av dem. I andre idretter, for eksempel i fútbol sala, tjener de omtrent ikke noe, men der spiller de. Etter timer på jobb eller studier, trener de, og går de ut på banen og spiller for Barça. Men få kan måle seg med basketballspilleren Roberto Dueñas. Selv om han tjener mye penger, så ofrer han seg på banen. Ingen fotballspillere er som Roberto. Til tross for at han har skader, og tar han smertestillende, så spilleren han, og ofrer seg. Du gjør dette fordi du elsker basketball. I fotball, om en spiller blåses på, ligger han der, utslått. Kan ikke spille. Og det er en ting jeg ikke skjønner med Rivaldo. På det brasilianske landslaget spiller han, men her, nei. Når han putter på barçadrakta, trasker han rundt på midtbanen, men for Brasil, der spiller han. Alle spillere har sin egen stil, men for klubbene, kun penger." (Toni)

Rivaldo, døpt Vítor Borba Ferreira, født i Brasil, var barcaspiller fra 1997 til 2002 og kåret til verdens beste fotballspiller i 1999, settes her opp mot basketballkjempen Roberto Dueñas, også barcaspiller, opprinnelig fra Madrid. Dueñas opparbeidet seg en spesiell, sosial status. Han måler ca. 221, veier ca. 140, og hadde kroniske problemer med ryggen. Han spilte for Barça i mer enn ti år, og bidro sterkt til flere mesterskapstitler i den spanske basketballigaen, kalt ABC, og trofeer i europacupen.

Dueñas, på grunn av sin karakteristiske ansikt – han sammenlignes med Mary Shelleys Frankenstein og den amerikanske skuespilleren Richard Kiel som spilte karakteren "Jaws" i James Bond-filmene "Spionen som elsket meg" og "Moonraker" fra 1977 og 1979 – var ikke en spesiell teknisk, rask spiller. Mens Rivaldo hadde teknikk, overblikk, god pasningsfot, bevegelig og var en stor playmaker, og dermed, en viktig spiller, var Dueñas tvunget å spille på motsatte egenskaper, egenskaper som skaper ulikt grunnlag for idolisering og identifisering. Hans arbeidsområde var under kurven, og på grunn av sin størrelse, var han vanskelig å passere. Men, ifølge narrativen, han skiller seg ut på et område enn Rivaldo – å trosse kroppslig smerte for å spille for Barça. Dueñas har et handikapp som Rivaldo ikke har – konstant smerte i ryggen som må behandles. Den maskuline, symbolske egenskapen å trosse kroppslig smerte, understreker egenskaper som ikke Rivaldo viser for Barça – lidenskap og dype, mannlig følelser for den samme ideen Dracs dyrker, Barça. Dueñas' motivasjon tilskrives ikke å være drevet av et økonomisk motiv, men et emosjonelt. Kroppslig smerte for *los colors*, for klubbfølelsen, ses som moralsk sant og genuint. Han er en spiller som elsker sin idrett, og settes høyere enn Rivaldo. Rivaldo, derimot, ansees for å være opptatt av høye lønninger, og ofrer seg ikke for den jobben han burde gjøre. Under sitt opphold i Barcelona, og på det brasilianske landslaget, var han i gjentatte "konflikter" med trener og fans, og upekt som sydebukk og urokråke – han klaget over sin situasjon og ønsket seg bort. Til tross for Rivaldos eminente, teknisk teft for å score masse mål, tilskrives han egenskapen å være en upålitelig, særegen spiller.

Konklusjon - Barça - en klubb, merkevare eller noe annet?

Det endelige spørsmålet er hva Barça har startet å representere for Dracs. Er klubben fremdeles et symbol på Katalonia eller blitt et globalt, merkevare som skal selges? Har den blitt noe annet enn dette? I kjølvannet av globale krefters inntog i Barcelona har meningen med Barça blitt mer tvetydig, plural og er ikke lenger kulturell hjørnestein på lokal tilhørighet. Barça er fremdeles symbolet på Katalonia, men dette synes mer å være en historisk kuriositet, da supportere er mer opptatt av drift, ledelse, organisering og rettigheter (Brown & Walsh 2001:94). Den katalanske giganten har entret det transnasjonale rom og er et av byens mest populære eksportartikler, en eksportartikkel som virker på begge sider av landegrensene. Barça er et av de mest besøkte stedene i Barcelona og har tusen besøkende hver eneste dag. På "el campo del Barça" tilrettelegges det for en global forbrukerkultur blant fotballinteresserte fans etter mønster fra masseturisme. Barna har et eget klubbmuseum, åpnet i 1984, der fans betaler for guidede turer i garderobes og på banen, og en stor butikk, "La Botiga", der besøkende kan kjøpe alle typer supporter-effekter med klubb-fargene på. Etter hvert har Barça skaffet eget tv-selskap, Barça-TV, som produserer TV-kamper og selger dem og rettighetene til TV-stasjoner i utlandet. Klubbledelsen jobber aktivt på andre siden av grensen ved at nye markeder må kapres. Siden slutten av 90-tallet har det blitt og vanlig å dra på "On Tour" i deler av Asia og Nord-Amerika. Særlig Japan og Kina har pekt seg ut, der Barcas gutter opptre i showkamper og signerer autografer til klubbens nye fans. Innad i klubben jobbes det aktivt mot fansen og kontroversielle grupper ryddes av veien – de har blitt kastet ut av Camp Nou og ledelsen har innført strengere

adgangskontroll og nulltoleranse overfor sjåvinistiske fans. Raymond Boyles og Richard Haynes' bok (2000) "Power Play", gir en antydning på hva kommersialisering tar opp for fans på grasrotnivå – hvem har moralsk rett, eierskap og kontroll over ritualet – ekte supportere, klubbpresidenter, fotballagenter eller kommersielle aktører? Fra Dracs' plass bak mål omdannes de til å bli symbolsk motstand, og avhoppingsprosjektet reflekterer et ritual i endring, en endring som fører til at supportere revurderer hva som er meningen med klubben:

"Vi er i Palau fordi det er her vi i realiteten finner det virkelige Barça. Her er vi en del av laget, og det er her vi finner kjærligheten til spillerne. Vi er ikke på Camp Nou fordi fotballen har mistet sin opprinnelige verdi. Den samler ikke folk fra nabolaget, byen eller av samme nasjonalitet. Dette har forsvunnet. Snakker vi om Barça som klubb, ville jeg si at Barça har mistet litt av sin opprinnelse. Jeg tror at klubber som Barça, Real Madrid, Manchester U. og Liverpool har endret seg til merkevarer. Vi må begynne å sammenligne dem med Coca-Cola og Sony, merkevarer som er kjent rundt i hele verden. Klubber konkurrerer i dag om den økonomiske balansen, hvem har det største publikumet, og hvor mange nye japanske supportere man kan rekruttere gjennom showturneringer i Japan. Jeg oppfatter dette som temmelig idiotisk."
(Toni)

---

[1] Fra nå av referert til som Palau.

[2] Jeg bruker navnet "Sang Culé" fram til navnebyttet til "Dracs" i 2001.

[3] I 1996 avla EU-domstolen en prinsipiell, viktig dom som medførte en total omskrivning av reglene som regulerte overganger mellom spillere og klubber og utenlandskvoten som regulerte antall utenlandske spillere på klubblag innenfor EU-området. Dommen er et forsøk på å styrke fotballspillers rettigheter som arbeidstakere, og gi dem større uavhengighet i valg av arbeidsgiver. Før EU-dommen hadde fotballspillere liten frihet til å velge hvem de ville selge sin arbeidskraft til, sammenlignet med vanlig arbeidstakere. Bakgrunnen for saken var en arbeidstvist mellom en belgisk spiller, Jean-Marc Bosman, og hans tidligere belgiske klubb, RFC Liege. Bosman argumenterte for at RFC Liege hindret ham i å selge arbeidskraten til sine nye klubb, franske Dunkerque. RFC Liege ville ikke gi slipp på spilleren om de ikke fikk en overgangssum for spilleren. Dunkerque var tilbakeholden med å betale, siden Bosmans kontrakt var gått ut. Dunkerque ville ha Bosman gratis. Bosman hevdet at overgangssystemet hindret ham i å utøve hans rett som EU-borger å ta arbeid hvor han ville i EU. Overgangssystemet var dermed i strid med EUs prinsipp om "fri bevegelse av arbeidskraft". Bosman førte sak mot RFC Liege, det belgiske fotballforbundet og det europeiske fotballforbundet UEFA. Bosman vant og saken fikk to rettslige utfall. For det første - det kunne ikke bli tatt overgangssum for spillere uten kontrakt. For det andre - utenlandskvoten var ulovlig. Etter dommen har flyten eller migrasjonen av spiller økt drastisk, og først til

at enkelt klubber har svært høy andel utenlandske spillere i startoppstillinger. Dommen har blant annet gitt opphav til begrepet "Bosman-spiller".

Litteratur

Anderson, Benedict 1983 *Imagined Communities. An Inquiry Into the Origins and Spread of Nationalism*. London: Versto.

Archetti, Eduardo 1999 *Masculinities. Football, Polo and the Tango in Argentina*. London & Oxford, Berg.

Archetti, Eduardo. 1992. *Argentinean Football: A Ritual of Violence?*, *The International Journal of the History of Sport*, vol. 9 (2): 209-235.

Armstrong, Gary & Giulianotti, Richard 2001 Afterword: Constructing social identities: Exploring the structured relations of football rivalries, i *Fear and Loathing in World Football*, Gary Armstrong & Richard Giulianotti (red.), 267-279. Oxford & New York: Berg.

Armstrong, Gary & Giulianotti, Richard 1997 Introduction: Reclaiming the field - An introduction to the Anthropology of Football, i *Entering The Field: New Perspectives on World Football*, Gary Armstrong & Richard Giulianotti (red.), 1-29. Oxford & New York: Berg.

Armstrong, Gary & Young, Malcom 1997 Legislators and interpreters: The law and "football hooligans. i *Entering The Field: New Perspectives on World Football*, Gary Armstrong & Richard Giulianotti (red.), 175-191. Oxford & New York: Berg.

Boyle, Raymond & Haynes, Richard 2000 *Power Play - Sport, the Media and Popular Culture*. Essex: Pearson Education Limited.

Brown, Adam & Walsh, Andy. 2001. *Football Supporters' Relations with Their Clubs: A European Perspective*, in Hamil, Sean, Michie, Jonathan, Oughton Christine & Warby, Steven (eds.): *The Changing Face of the Football Business. Supporters Direct*, London, Portland, Oregon: Frank Cass Publishers.

Burns, Jimmy. 1998 *Barça - A People's Passion*. London: Bloomsbury Publishing.

De Biasi, Rocco & Lanfranchi, Pierre 1997 The importance of difference: Football identities in Italy, i *Entering the Field: New perspectives on World football*, Armstrong, Gary & Giulianotti, Richard (red.), 87-104. Oxford & New York: Berg.

Duke, Vic & Crolley, Liz 1996 *Football, nationality and the state*. Harlow: Longman.

- Geertz, Clifford 1973 *The interpretations of Cultures*. New York: Basic Books.
- Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*, Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. 1997. *Modernitetens Konsekvenser*, Oslo: Pax Forlag.
- Haugsbakken, Halvdan 2004 *The abandoning of football : A social anthropological study of Dracs. Negotating supporter identity in relation to the market penetration of international football*. Upublisert hovedoppgave, Inst. f. sosialantropologi, Universitetet i Bergen.
- Hognestad, Hans Kristian 1997 The Jambo experience: An anthropological study of Hearts Fans, i. *Entering The Field: New Perspectives on World Football*, Gary Armstrong & Richard Giulianotti (red.), 193-210. Oxford & New York: Berg.
- Lien, Jørn Henning 2001 *Crear una ilusión*. Upublisert hovedfagsoppgave, Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- MacClancy, Jeremy. 1996b. *Nationalism at Play: The Basques of Vizcaya and Athletic Club de Bilbao.*, in MacClancy, Jeremy (ed.): *Sport, Identity and Ethnicity*, Oxford: Berg.
- Norton, Anne 1988 *Reflections on political identity*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Turner, Victor. 1974 *Dramas, Fields and Metaphors*. Ithaca: Cornell University Press.
- Walton, Johan. 2001 Basque football rivalries in the twentieth century, i *Fear and Loathing in World Football*, Gary Armstrong & Richard Giulianotti (red.), 119-133. Oxford & New York: Berg.
- Whannel, Garry. 2002. *Media sport stars : masculinities and moralities*, London : Routledge.

2007 (©) Haugsbakken Publikasjoner